

KÜTÜPHANECİLİĞİMİZLE İLGİLİ BELGELER

Doçent Dr. Osman Ersoy
Kütüphanecilik Kürsüsü
Ankara Ü. D. ve T.C. Fakültesi

Modern anlamdaki kütüphaneciliğimizi 1925 yılına kadar indirebiliriz; ama bunun başlayışı ve gelişimi konusunda bilgilerimiz çok azdır. Devrimlerin yanısıra, belirli kurumlarımızda bir kıvılcık ve gelişme izlenebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana 40 yıl geçmeden kütüphaneciliğimiz konusunda önemli bir çok şeyler unutulmak üzeredir.

Gelecek kuşakların meslekleriyle ilgili belgeleri tanımaları ve değerlendirmeleri gereğine inanan Dr. Hamit Z. Koşay'ın «bir hayat kırıntısı» diye adlandırdığı belgelerinden bir kaçını burada tanıtmayı ve değerlendirmeyi yararlı buluyoruz. ¹

Dr. Hamit Z. Koşay'ın bize verdiği belgeleri incelemeden önce, bu

¹ Dr. Hamit Z. Koşay, değerli bir fikir ve bilim adamımız olup, Macaristanda doktora yapmış, yurda döndükten sonra bir süre kütüphaneler müfettişi olarak çalışmıştır. Bu sırada kütüphanelerimiz hakkında hazırladığı raporu, **Maarif Vekâleti Mecmuası**, 4. Sayı (1341) de yayınlanmıştır. (Yeni yazı ile olanı için bak. : **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, IX, 1-2. Sayı, 1960). Dr. Koşay, 1925-26 (1341) de Hars müdürü olarak çalışmıştır. Hars müdürlüğü, Müzeler, Güzel Sanatlar ve Kütüphaneleri içine alıyordu. Dr. Koşay'ın Etnoğrafya Müzesi Müdürü ve Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü olarak Türk Müzeciliğine yaptığı büyük hizmeti ise unutulmaz. Hars Müdürü olduğu sırada, Macarcadan dilimize çevirttiği **Halk Kütüphanelerinin Suret-i Tesisi ve Usul-i İdaresi**, İstanbul, 1926 (1341) adlı olgun ve dolgun esere yazdığı önsöz ve sonuna koyduğu eklerle emekleme çağında olan kütüphaneciliğimize büyük ölçüde hizmet etmiştir. Burada yayınladığımız belgeler, Dr. Hamit Z. Koşay'ın modern kütüphaneciliğimizi öncülerinden birisi olduğunu açıkça göstermektedir.

Kütüphaneciliğimizin emekleme çağının öncülerinden olan Fehmi E. Karatay, Hasan F. Turgal ve Nebil Buharalı gibi değerli kütüphanecileri de burada hatırlamak yerinde olur: **Ayniyat Talimatnamesi** 1962 yılında bile kütüphanecilerimizin işlerini büyük ölçüde aksatırken, Karatay, 1941 de yayınladığı **Alfabetik Kataloğ Kaideleri** adlı eserinin 1. Maddesinde «Kataloglar, defterlere değil, yerlerinin değiştirilmesi daima mümkün olan 12.5 X 7.5 santim boyundaki kart veya fişler üzerine yazılır» diyor ve bu ileri görüşünü uzun yıllar İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde uyguluyordu. 1926 da açılan ilk kütüphanecilik kursunu vermiş ve bunu 1341 (1926) da taşbasması olarak yayınlamıştı. Turgal ise, Kütüphaneler (Genel) Müdürlüğünün kuruluşunun sorumlusu olmuştur. Aynı yıllarda **Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi Fihristi** (1927) ni yayınlıyan kütüphanenin müdürü Nebil Buharalı'nın bu fihriste yazdığı 30 sayfalık mukaddimeyi okuyanlar emekleme çağı kütüphanecilerimizle haklı olarak öğünebilirler.

belgelerin hazırlanmasını gerektiren **Tevhid-i Tedrisat Kanunu**'nun tam metnini burada vermediği uygun buluyoruz. Çünkü, Vakıflara bağlı bütün kütüphaneler ve kitaplar bu kanunla Maarif Vekâleti'ne veriliyordu. 3 Mart 1340 tarihinde kabul edilen ve 29 Nisan 1340 ta yayınlanan Kanun şöyle idi:

«Birinci Madde: Türkiye dahilindeki bütün müessesat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

İkinci Madde: Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veya hususî vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devir ve raptedilmiştir.

Üçüncü Madde: Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekâtip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.»

İlk belge basılı bir bildiri olup, birleştirilecek kütüphanelerin ne-
relerde, ne kadar oldukları, adları, memur ve hizmetlileri konusunda bilgi istemektedir. Bildirinin Maarif Müdürlüklerine ve memurluklarına yazıldığı görülmekte olup, Hars Dairesi'nden gönderilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Dairesi
Şube 1
Umumî...
Hususî...
Leffi..

Ankara Nisan 926

Hülâsa:

Birleştirilen müteaddit kütüphane-
ler hakkında
Memurluğuna
..... Maarif
Müdürlüğüne

Vilâyetiniz dahilinde müteaddit kütüphanelerin birleştirilmesiyle teessüs etmiş kütüphaneler varsa nerede, ne namda ve hangi kütüphanelerden teşekkül ettiğini me'mur ve müstahdemini hakkında malûmat la beraber iş'arı rica olunur efendim.

Maarif Vekili

İkinci belge de basılı olup, bildiri, Maarif Müdürlüklerinden, Evkaf'tan devir alınanlardan başka, özel idare ya da başka kurumlarca kurulmuş kütüphanelerin adları, kitapları ve memurları konusunda bilgi istemektedir. Bu belgeden anlaşıldığına göre, kütüphaneler koleksiyon ve personeli yönünden kontrol altına alınmak istenmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Dairesi

Şube 1
Umumî...
Hususiî...
Leffi...

Ankara Nisan 926

Hülâsa :

Mü'essesat-ı maliye ve hususiyeye
ait kütüphaneler hakkında

..... Maarif Müdürlüğüne

Vilâyetinizde Evkaf'tan Vekâlete devr olunanlardan maada idare-i hususiyelerce veyahut müessesat-ı maliye ve hususiyeye te'sis olunmuş kütüphaneler varsa isimleri, kütüb-ü mevcudesi, me'mur ve müstahde-mini hakkında malûmat itası rica olunur efendim.

Maarif Vekili

Üçüncü belge, Macar Millî Müzesi Müdürü ve Halk Kütüphaneleri mütehasısı Dr. Guyaş'ın Ahmet Saffet ¹ tarafından Türkçeye çevrilen **Halk Kütüphanelerinin Suret-i Tesisi ve Usul-ü İdaresi** 1341 (1926) adlı eseri konusunda olup, eserin vilâyet ve kazalara gönderildiğini bildirmektedir. Basılı olan bu bildiriye ayrıca halk kütüphaneleri kurmak üzere vilâyetlerde kurulmuş komisyonların çalışmaları konusunda bilgi istenmektedir. Adı geçen eser, gerçekten halk kütüphaneleri konusunda çevrilmiş ilk değerli kitap olarak önemini halâ muhafaza etmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Dairesi
Şube 1
Umumî...
Hususiî...
Leffi...

Ankara Nisan 926

Hülâsa :

Halk kütüphanelerinin usul-ü te'sis
ve idaresi namdaki esere dair

..... Valiliğine

¹ Ahmet Saffet 1315 te İstanbulda doğdu. Kabataş Sultani'sinin 9 neu sınıfından ayrılarak Macaristan'ın Késmark şehrine gitti ve orada mensucat üzerine tahsil yaptı. Yurda dönünce Macar sefaretinde tercüman oldu. 1928 yılında 7 ay tedavi için tekrar Macaristan'a gitti. Senatoryumda tedavi edildi ve yurda döndü. Fakat yeniden hastalandı, sol tarafına felç geldi. 23 Ekim 1930 da Heybeli'de veremden öldü. (Ahmet Saffet Bey hakkındaki bilgiler, Dr. Hamit Z. Koşay'dan alındı).

5 Teşrin-sani 1341 tarih ve 7843/2052 sayılı tamime zeyildir. Matbaayı Âmire'de tabı hitam bulan Halk Kütüphanelerinin usulü te'sis ve idaresi namındaki eserden vilâyet merkezi ile kazalara tevzi edilmek üzere (.....) adet gönderilmiştir. Halk kütüphanelerinin te'sisi ile iştilgal etmek üzere idareyi mahallieyce teşkil edilen komisyonların bu babdaki faaliyetleri hakkında malûmat ita etmenizi bilhassa rica ederim efendim.

Maarif Vekili

Dördüncü belge, teksir edilmiş olup, San'at Tarihi konusundaki çalışmalarıyla tanınmış olan Celâl Esat Arseven'in yazdığı, **Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-ü Tasnif** (İstanbul, 1340 adlı eserle ilgilidir. Bil-diride, eserin özellikle kütüphaneciler tarafından incelenmesi ve katalog tasnif işlerinde bu eserdeki metodların uygulanması salık verilmektedir. Gerçekten bu eser kütüphanecilerimize çalışmalarında uzun yıllar faydalı olmuştur:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Dairesi
Umumî...
Hususi 1054
Leffi...

Ankara, 22 Haziran 1341

Hülâsa :

..... Müdürlüğüne

Celâl Esat Beyin «Notlar ve Kütüphanelere Dair Usul-ü Tasnif» nam eserinden nüsha gönderilmiştir. Bunlar kütüphanesine verilecektir. İşbu eserin hafız-ı kütübler tarafından mütalâasıyle mucib-i istifade olan nukatını ve bilhassa kütüphane katalogunun tanzim ve tasnif ve fiş usulünün tatbiki hususunda usul ve tarifi veçhile muamelesine muktezay-i ifası zımında icab edenlere evamir itası rica olunur efendim.

Hars Müdürü
Hamit Zübeyir

Beşinci belge, 1925 (1341) yılının 15 Eylülünde Türkiye'de ilk defa açılan **Kütüphanecilik Kursu** ile ilgilidir. ¹ Belgede kurs talimatnamesi,

¹ Türkiye'de ilk defa açılan, kütüphanecilik kursu'nun talimatnamesi ve kursun müfredat programı için bak.: Adnan Ötüken, «Türkiye'de Kütüphanecilik Öğretiminin Tarihçesi», **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni**, VI, 1-2. Sayı (1957, 2-5. ss. Karatay'ın ders notlarının ilkin formlar halinde taşraya gönderilmesi ve sonra eserin taşbasma olarak basılması kütüphanecilerimize büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

ders programları ve ders notlarının ilk formalarının taşra kütüphanecilerine gönderildiği, kursu Hasan Fehmi (Karatay) ile Ahmet Tevhit Bey'lerin idare edeceği söz konusu edildikten sonra, harcirah olmayışından ötürü kursa yalnız İstanbul kütüphanecilerinin çağırıldığı ve gelecek yıl taşra kütüphanecilerinin de düşünüleceği belirtilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Dairesi
Umumî...
Hususî 1906
Lefi 8

Ankara,, 131.

Hülâsa :

..... Müdürlüğüne

İstanbulda küşat edilen kütüphanecilik kursuna ait talimatname ve ders programı ile 15 Eylül 341 de başlayan derslere ait notlardan sekiz forma hafız-ı kütüplerin istifade etmeleri için irsal kılınmıştır. Diğer formalar peyderpey takdim edilecektir.

Darülfünun Kütüphanesi Müdürü Hasan Fehmi Bey ile Kütüphaneler Müfettişi Tevhit Bey tarafından tahrir edilen derslere yalnız İstanbul Kütüphaneleri müdürü ve hafız-ı kütüpleri devam etmektedirler.

Harcirah bulunmamasından dolayı taşra hafız-ı kütüplerinin İstanbul'a ızamlarına imkân hasıl olamamıştır. Yeni sene bu husus nazar-ı itibara alınmak üzere şimdilik gönderilen notların kendilerine tevdiini rica ederim efendim.

14 Teşrinievvel 1341

Hars Müdürü

Hamit Zübeyr

Altıncı belge, kaza ve nahiyelere kadar bütün kütüphanelerin ve bunlarda bulunan eserlerin tesbitiyle, özellikle nadir eserlerin bulunup bulunmadığını, eserlerin korunması için korunma tedbirlerinin alınacağını gösteren teksir edilmiş bir bildiridir. «**Medeni şehirler için bir ihtiyacı kat'i olan bu müesseseler**» diye kütüphanelerin büyük önemi bu belgede belirtilmiştir:

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Hars Müdüriyeti
Umumî 4020
Hususî 889

Ankara, 9 Haziran 1341

Hülâsa :

..... Vilâyeti Âliyesine

Vilayetiniz dahilinde gerek merkez, gerek kaza ve nahiyelerde resmî ve hususî ne kadar kütüphane ve kütüphanelerde ne kadar kitap var ise bunların tesbitine vekâletçe lüzum olduğu malûm-u âlileridir. Doğrudan doğruya Vekâlet emrinde bulunan kütüphaneler de dahil olduğu halde memlekette mevcut bilcümle kütüphanelerle bunların mevcudu ve kitaplar içinde nâdir nüshalar olup olmadığını bilmek hususunda zat-ı âlilerinden tetkikat-ı mahsusa rica ediyorum. Alınacak malûmat üzerine bir taraftan bunların muhafazası temin edilebileceği gibi mevcut kütüphanelerin takviyesi noktaî nazarından da Vekâlet imkân nisbetinde yardımda bulunacaktır. İdareyi hususiyelerin, mahallî kütüphanelerin tesis ve inkişafına hizmet etmeleri aşikâr bir lüzum olduğu için bu noktada da sırası geldikçe teşebbüsât-ı mahsusada bulunmanızı rica ederim. Vilâyet-i Âliyeleri meclis-i umumisi ve belediyeler medenî şehirler için bir ihtiyac-ı kat'î olarak bu müesseselere icap eden alâkayı memnuniyet-i mahsusa ile göstereceklerdir..... bu noktalar hakkında cevabınızı beklerim efendim.

Hamit Zübeyr

Hamdullah Suphi

Maarif Vekili

Yedinci belgede ise, Maarif Vekâletine gönderilen kitap fihristlerinin yetersiz oldukları dokunuluyor; hangi nokta ve konularda yanlışlıklar yapıldığı belirtiliyor ve yazma eserlerin nasıl fihriste alınacağına dair rehber kitaplar hazırlanmakta olduğu söyleniyor. Ayrıca, kütüphanelerde tutulan kütük defterlerinde bir standart ölçü kullanma amacıyla Vekâlet tarafından bastırılarak gönderileceği ifade ediliyor:

Ankara, 8 Kânunevvel, 1341

Türkiye Cumhuriyeti

Maarif Vekâleti

Hars Müdüriyeti

Umumî...

Hususî 2291

Lefi 1

Hülâsa:

Kütüphane fişleri hakkında

..... Vilâyet-i Âliyesine

Kütüphaneler tarafından gönderilen fihristler maalesef matluba muvafık olmaktan çok uzaktırlar. Bir çoğunda müellifin ismi bile tasrih

edilmediği gibi mahalli tabı veya tahrir, yazının cinsi, cildin şekli haricisi, tezyinatın, kâğıdın cinsi gibi malûmat ihmal edilmiştir. Kitapların isimleri bir çoklarında aynen yazılmamış ve ancak hangi fenne ait olduğu kayd edilmiştir. Bazı eserlerin mahiyeti anlaşılmadığından ait olmadığı şube-i fenne ithal edilmiştir. Fihristlerin ekserisinde hülâsalar bulunmuyor. Yazma eserlerin bir çoğu evrak-ı perişan diye toptan ifade edilmiş ve halbuki bunların içinde kıymetdar lisan hatıralarının bulunması muhtemeldir. İsimsiz yazmaların fihriste alınmasında muayyen usuller vardır. Bunlar için rehberlik kitaplar hazırlanmaktadır.

Kütük defterleri Matbaayî Âmire'de tab olunduktan sonra tevzi edilecektir. Kütüphane memurlarının şimdiden kütüphanede mevcut eserleri ayrı ayrı tetkik ederek leffen gönderilen nümune üzerine büyük tabaka kâğıdın rub'u veya nısfı cesametinde fişleri izhar etmeleri icap eder. İki nüsha olacak olan fiş kolleksiyonunun bir tanesi kütüphanede kalacak diğeri Kütüphaneler İlmî Tasnif Heyeti'ne gönderileceğinden icap edenlere tebliğat-ı mukteziyede bulunulması rica olunur efendim.

Hamit Zübeyr

Maarif Vekâleti Vekili Namına
Müsteşar
Nafi Atuf

Yukarıda verdiğimiz yedi belge ile, daha Cumhuriyet'in kuruluşu ile beraber, ileri görüşlü idareci ve yetişmiş kütüphanecilerin çabalarıyla mesleğimizde bir uyanış devrinin başladığını izliyebiliyoruz. Dr. Hamit Z. Koşay, Fehmi Ethem Karatay, Hasan Fehmi Turgal ve Nebil Buharalı'nın açtıkları çığır, mesleğimizin gelişme devrinde büyük emekleri görülen Aziz Berker ve Adnan Ötüken için yararlı oldu. Sonuncular, öncekilerden devr aldıkları şeylere yenilerini katıp Türk Kütüphaneciliğini bugünkü durumuna getirebildiler. Emekleme çağının değerli kütüphanecilerini ve idarecilerini bu vesile ile anmak kadirşinaslık olur kanısındayız.